

بسم الله الرحمن الرحيم

تدبر در قرآن

سوره مبارکه قلم

استاد ضرابی دی لغایت اسفند ۱۴۰۰

جلسه پنجم ۱۴۰۱/۱/۳۱

آیات شریفه: «سَنَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (۱۶) إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ (۱۷) وَلَا يَسْتَنْتُونَ (۱۸) ... - زودا که بر بینی اش داغ نهیم [و رسوایش کنیم] (۱۶) ما آنان را همان گونه که باغداران را آزمودیم مورد آزمایش قرار دادیم آنگاه که سوگند خوردند که صبح برخیزند و [میوه] آن [باغ] را حتما بچینند (۱۷) و [لی] ان شاء الله نگفتند (۱۸) ...»

عنوان: خوش است چون محک تجربه آید به میان!

«سَنَسِمْهُ عَلَى الْخُرْطُومِ- ما بهزودی بر بینی او داغ [ننگ] می‌نهیم»: از اصول همیشگی، همگانی و تغییرناپذیر نظام آفرینش مطابق این آیه شریفه و دیگر آیات قرآن کریم، در هم کوبیده شدن، ذلت، و داغ خواری نهادن بر کافران و نابودی آنهاست؛ «وَلَيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ يَمْحَقَ الْكَافِرِينَ - و [نیز این پیروزی‌ها و ناکامی‌ها] برای آن است که کسانی را که [از روی حقیقت] ایمان آورده‌اند [از عیوب و آلودگی‌ها] تصفیه و پاک کند و کافران را نابود نماید.» (آل عمران/ ۱۴۱) مگریز ای جان ز بلای جانان که تو خام مانی چو بلا نباشد

و از این رو جریان اصحاب باغ در آیات هفدهم تا سی و سوم این سوره تفصیل داده شده است؛ «إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ...» تحولات تاریخی، طبیعی و روحی، در جهت خالص‌سازی مؤمنان از هرگونه عیب و نابودی تدریجی کافران پیش می‌رود. چنانکه خداوند می‌فرماید: «سُنَّةٌ مَّنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَ لَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا - [مهلت نیافتن دشمنان جز مدتی اندک] شیوه‌ای است که همواره درباره [امت‌های] پیامبرانی که پیش از تو فرستادیم [جاری] بوده است و برای شیوه ما هیچ دگرگونی و تغییری نخواهی یافت.» (اسری/ ۷۷) در حدیثی از امام صادق (علیه

السلام) آمده است: « إِنِّي لَأَرْجُو النَّجَاةَ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ لِمَنْ عَرَفَ حَقَّنَا مِنْهُمْ ؛ إِلَّا لِأَحَدٍ ثَلَاثَةٍ : صَاحِبِ سُلْطَانٍ جَائِرٍ ، وَ صَاحِبِ هَوًى ، وَ الْفَاسِقِ الْمُعْلِنِ - من برای کسانی از این امت که حق (مقام) ما را بشناسند امید رستن دارم، مگر برای سه نفر : دولتمرد ستمگر، کسی که پیرو هوای نفس خود است و کسی که آشکارا گناه می کند» (الخصال : ۱۱۹ / ۱۰۷)

امام علی (علیه السلام) می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَنْتَلِي عِبَادَهُ عِنْدَ الْأَعْمَالِ السَّيِّئَةِ بِنَقْصِ الثَّمَرَاتِ وَ حَبْسِ الْبَرَكَاتِ وَ إِغْلَاقِ خَزَائِنِ الْخَيْرَاتِ لِيُثَوِّبَ تَائِبٌ وَ يُقْلَعَ مُقْلَعٌ وَ يَنْذَكِّرَ مُتَذَكِّرٌ وَ يَزْدَجِرَ مُزْدَجِرٌ- خداوند بندگان خود را هنگام ارتکاب گناه، با کمبود میوه ها، و جلوگیری از نزول برکات، و بستن در گنج های خیرات، مبتلا می سازد؛ برای آنکه، توبه کننده ای باز گردد و (دل) کننده ای (از گناه)، (دل) بکند، و پند گیرنده ای، پند گیرد، و باز دارنده ای (بندگان خدا را از نافرمانی) باز دارد.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۴۳)

یارب زگناه زشت خود منفعلم وز قول بد و فعل بد خود خجلم
فیضی بدلم ز عالم قدس رسان تا محو شود خیال باطل زدلم

اما از دیدگاه دین مبین اسلام، عوامل متعددی در این حوادث و بلاها اثرگذار است که علل مادی، تنها بخشی از آنها شمرده می شود.
پروردگار متعال می فرماید: «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ- قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی، و کاهش در مال ها و جان ها و میوه ها، آزمایش می کنیم و بشارت ده به استقامت کنندگان!» (بقره/ ۱۵۵) آزمایش الهی برای جداساختن و شناخته شدن راستگویان از مدعیان دروغگو و برای خالص و ناب گرداندن مؤمنین صورت می پذیرد،

برخی به وسیله امور خیر و برخی به وسیله امور شر مورد آزمایش قرار می گیرند. «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً - و شما را با بدی ها و خوبی ها آزمایش می کنیم» (انبیاء/ آیه ۳۵) می فرماید «أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ - آیا مردم گمان کردند همین که بگویند: ایمان آوردیم به حال خود رها می شوند و آزمایش نخواهند شد؟» (عنکبوت /آیه ۲) در روایت است که امام محمدباقر (علیه السلام) نقل می فرماید: «دو فرشته از آسمان به زمین فرود آمدند، در بین هوا به هم رسیدند، یکی از آنها به دیگری گفت: برای چه فرود می آیی؟ گفت: خداوند عزوجل مرا به طرف دریای اهل ایل فرستاده، تا ماهی ای را صید نموده و به یکی از ستمکاران برسانم، چه آنکه وی از خداوند متعال ماهی این دریا را

تقاضا و درخواست نموده است. از اینرو حق جلّ و اعلیٰ مرا مامور ساخته، نزد صیّادی که ماهی‌های آن دریا را صید می‌کند رفته، و او را به صید ماهی دریای مزبور ترغیب کنم تا بدین ترتیب، حق عزّوجلّ آن ستمکار و کافر را به منتهای آرزویش برساند. سپس او به رفیقش گفت: تو برای چه فرستاده شدی؟ گفت: خداوند عزّوجلّ مرا برای امری عجیب‌تر از آنچه ترا به آن مبعوث نموده فرستاده است. من مامورم به سراغ بنده مؤمنش که روزه‌دار و قائم اللیل است و دعا و روزه‌اش در آسمان معروف و مشهور می‌باشد، بروم و ظرف غذایی را که وی پخته و برای افطارش آماده کرده و از گون نمایم تا بدین وسیله، آزمایش نهایی ایمان او صورت گرفته باشد». (علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۶۵، قم، انتشارات داوری، اول) امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید: «مَا بَلَىٰ اللَّهُ الْعِبَادَ بَشَيٍّ أَشَدَّ عَلَيْهِمْ مِنْ إِخْرَاجِ الدَّرَاهِمِ - خداوند بندگان را به چیزی مبتلا نکرده که سخت‌تر از انفاق درهم باشد». (بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۱۳۹)

و گر باشد به مهرش پای بندیم
اگر دنیا نباشد دردمندیم
بلایی زین جهان آشوب تر نیست
که رنج خاطر است از هست و نیست
در قرآن کریم می‌خوانیم: «وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ - و اگر خدا می‌خواست خودش آنها را مجازات می‌کرد؛ اما می‌خواهد بعضی از شما را با بعضی دیگر بیازماید» (محمد/ ۴) و نیز می‌فرماید: «إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ - اموال و فرزندان شما فقط وسیله آزمایش هستند» (تغابن/ ۱۵) باید دید به راستی ما به خاطر اموال و اولاد به قوانین الهی پشت پا نمی‌زنیم؟ امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفِتْنَةِ لِأَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ إِلَّا وَهُوَ مُشْتَمِلٌ عَلَىٰ فِتْنَةٍ وَ لَكِنْ مَنِ اسْتَعَادَ فَلَيْسَتْ عِزٌّ مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ ... - کسی از شما نگوید خدایا از فتنه به تو پناه می‌برم! چه هیچکس نیست مگر اینکه در فتنه‌ای است، لیکن آنکه پناه خواهد از فتنه‌های گمراه کننده (به خداوند) پناه برد که خدای سبحان فرماید: « بدانید که مال و فرزندان شما فتنه است» (نهج البلاغه، قصار ۹۳) امام جعفر صادق (علیه‌السلام) در کلامی گهربار می‌فرماید: إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكُونُ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ الدَّرَجَةُ لَا يَبْلُغُهَا بِعَمَلِهِ فَيَبْتَلِيهِ اللَّهُ فِي جَسَدِهِ أَوْ يُصَابُ بِمَالِهِ أَوْ يُصَابُ فِي وَلَدِهِ فَإِنَّ هُوَ صَبَرَ بَلَغَهُ اللَّهُ إِيَّاهَا - (ممکن است) برای بنده‌ای در نزد خدا درجه و رتبه‌ای باشد که از طریق عملش به آن درجه نمی‌رسد، پس خداوند او را به بلا و مصیبتی در بدن و یا مال و یا مصیبت فرزند مبتلا می‌سازد تا اگر صبر و تحمل نماید خداوند او را به آن درجه برساند» (بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۹۴)

در ناز و نعمت زیستن و از سختی‌ها دوری گزیدن، موجب ضعف و ناتوانی می‌گردد، و برعکس، زندگی کردن در شرایط دشوار و ناهموار، آدمی را نیرومند و چابک می‌سازد و جوهر هستی او را آبدیده و توانا می‌گرداند.

اندر بلای سخت پدید آید فضل و بزرگمردی و سالاری

حضرت امیر(ع) در کلامی زیبا این حقیقت را چنین بیان می‌دارد: «أَلَا وَ إِنَّ الشَّجَرَةَ الْبَرِّيَّةَ أَصْلَبُ عُوداً وَ الرِّوَاتِعَ الْخَضِرَةَ أَرْقُ جُلُوداً وَ النَّابِتَاتِ الْعَذِيَّةَ أَقْوَى وَقُوداً وَ أَبْطَأُ حُمُوداً- آگاه باشید! درختان بیابانی، چوبشان سخت‌تر، و درختان کنار جویبارها، پوست‌شان نازک‌تر است. درختان بیابانی که با باران سیراب می‌شوند آتششان شعله‌ورتر و بادوام‌تر است.» (نهج البلاغه، نامه ۴۵) پیامبر(ص) فرمود: «در بهشت منزلگاه‌هایی است که نه به چیزی آویزان است و نه تکیه گاهی در زیر دارد (بلکه معلق است) و بندگان با اعمال خود نمی‌توانند به آنها دست یابند». کسی از آن حضرت پرسید: صاحبان این منزل‌ها چه کسانی هستند؟ آن حضرت فرمود: «هُمْ أَهْلُ الْبَلَاءِ وَ الْهُمُومِ- آنها اهل بلاها و رنج‌ها هستند.» (عدة الداعی، ص ۲۴۰) و نیز فرمود: «جبرئیل گفت که خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يَصْلُحُ إِيْمَانُهُ إِلَّا بِالْفَقْرِ وَ لَوْ أَغْنَيْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ...» در بین بندگان مؤمنم، کسی هست که به جز فقر و تهیدستی چیزی ایمانش را اصلاح نمی‌کند که اگر ثروتمندش نمایم، همین ثروت موجب فساد و تباهی ایمانش می‌شود. و در بین بندگان مؤمنم، کسی هست که جز با ثروت، ایمانش اصلاح نمی‌شود و اگر تهیدستش نمایم، فقر و تهیدستی باعث فساد و تباهی ایمانش می‌گردد. و در میان بندگان مؤمنم، کسی هست که جز با مریضی، ایمانش اصلاح نمی‌گردد و اگر جسمش را سالم کنم همین سلامتی، ایمانش را از بین می‌برد و در بین بندگان مؤمنم، کسی هست که جز با سلامتی و صحت، ایمانش اصلاح نمی‌شود که اگر مریضش کنم، همین مریضی، ایمانش را تباه می‌کند. من بواسطه علمی که به درون و قلوب بندگانم دارم (امور) آنها را تدبیر می‌کنم. بدرستی که من دانا و آگاهم.» (توحید شیخ صدوق، ص ۴۰۰)

بلا ندیده دعا را شروع باید کرد علاج واقعه قبل از وقوع باید کرد

امام صادق (علیه‌السلام) مردی را دید که برای فرزندش بی تابی می‌کرد فرمود: «يَا هَذَا جَزَعْتَ لِلْمُصِيبَةِ الصُّغْرَى وَ غَفَلْتَ عَنِ الْمُصِيبَةِ الْكُبْرَى لَوْ كُنْتَ لِمَا صَارَ إِلَيْهِ وَلَذَكَ مُسْتَعِدّاً لَمَا أَشْتَدَّ عَلَيْهِ جَزَعُكَ فَمَصَابِكُ بَتْرِكِكَ الْإِسْتِعْدَادَ أَعْظَمُ مِنْ

مُصَابِكَ بِوَأَدِكَ - ای مرد، برای مصیبت کوچک بی‌تابی می‌کنی و از مصیبت بزرگ، غافل. اگر تو برای راهی که فرزندت رفته آماده بودی این قدر بر او بی‌تابی نمی‌کردی. مصیبت آماده نبودنت بزرگتر از داغ فرزندت است.» (امالی شیخ صدوق، ص ۴۳۹) روزی رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) برای عیادت بیماری بر بستر او حاضر شد و از او احوال‌پرسی کرد. آن بیمار عرض کرد: «نماز مغرب را به امامت شما به جا آوردم و شما در نماز سوره قارعه را خواندید. پس از آن با خود گفتم پروردگارا! اگر من گناهی کرده‌ام که می‌خواهی در آخرت مرا به کیفر آن برسانی، پس از تو می‌خواهم که تعجیل کنی و در دنیا مرا پاک گردانی. پس از این دعا بود که چنین بیمار شدم.

مرد خاموش در امان خداست آدمی از زبان خود به بلاست
 رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) به او فرمود: «بِسْمَا قُلْتَ أَلَا قُلْتَ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ فَدَعَا لَهُ حَتَّى أَفَاقَ - چیز بدی گفתי، چرا چنین دعا نکردی که: پروردگارا، نیکی دنیا و آخرت را نصیب ما کن و ما را از عذاب آخرت در امان بدار. پس از آن، رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) برای آن مرد بیمار دعا کرد و او بهبود یافت» (بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۱۷۴)

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ هُوَ مُبْتَلَى بِبَلَاءٍ مُنْتَظَرٍ بِهِ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ فَإِنْ صَبَرَ عَلَى الْبَلِيَّةِ الَّتِي هُوَ فِيهَا عَاقَاهُ اللَّهُ مِنَ الْبَلَاءِ الَّذِي يَنْتَظَرُ بِهِ وَ إِنْ لَمْ يَصْبِرْ وَ جَزِعَ نَزَلَ بِهِ مِنَ الْبَلَاءِ الْمُنْتَظَرُ أَبَدًا حَتَّى يُحْسِنَ صَبْرَهُ وَ عَزَاءَهُ - هیچ مؤمنی نیست مگر اینکه به بلائی گرفتار است و بلاى بزرگتر و گرفتاری شدیدتری هم به دنبال او در انتظار است. اگر در همان بلا صبر و شکیبایی داشته باشد خداوند آن بلاى بزرگتر را برطرف می‌نماید و اگر صبر نکرده و بی‌تابی نماید بلاى بزرگتر که در انتظار او است فرا می‌رسد و مرتب گرفتاری‌ها بیش‌تر می‌گردد تا وقتی که صبر نیکو و شکیبائی را انتخاب کند.» (وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۴۲۲)

عاشقی شیوه رندان بلاکش باشد ناز پرورد تنعم نبرد راه به دوست
 امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ حِينَ تَنْزِلُ بِهِمُ النَّعْمُ وَ تَزُولُ عَنْهُمْ النَّعْمُ فَرَعُوا إِلَى رَبِّهِمْ بِصِدْقٍ مِنْ نِيَّاتِهِمْ وَ وَلَهُ مِنْ قُلُوبِهِمْ لَرَدَّ عَلَيْهِمْ كُلَّ شَارِدٍ وَ أَصْلَحَ لَهُمْ كُلَّ فَاسِدٍ - اگر مردم به هنگام نزول عذاب‌ها، و گرفته شدن نعمت‌ها،

با درستی نیت و با قلب‌های پر از محبت در پیشگاه خدا زاری کنند، آنچه از دست‌شان رفته را باز خواهد گرداند، و هرگونه فساد را برای آنان اصلاح خواهد کرد.» (وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۸۴)

یارب بگشا گره زکار من زار
رحمی که ز عقل عاجزم در همه کار
جز درگه تو کی بودم درگاهی
محروم ازین درم مکن یا غفار

وصلی الله علی محمد و آل محمد